

DEN SIDSTE HAVE

"DEN SIDSTE HAVE" ER UDVIKLET AF:

KVIST - Folkekirkens Skoletjeneste i Holbæk, Odsherred, Ringsted og Sorø

FISK - Folkekirkens Skoletjeneste i Faxe, Stevn og Køge

Knips - Folkekirkens Skoletjeneste i Næstved

KK44 - Folkekirkens Skoletjeneste i Silkeborg

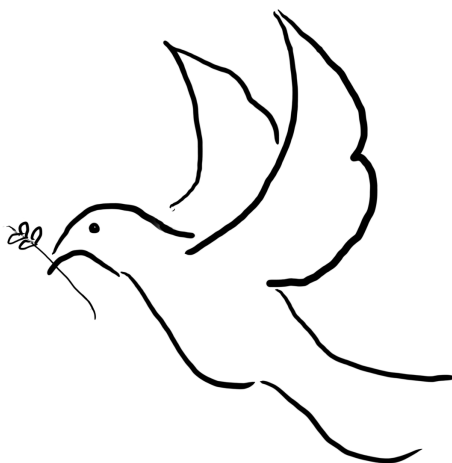
Bearbejdet af RAMS - Folkekirkens Skoletjeneste i Ribe Stift, 2023

Illustrationer: Arroca Art og Marie Dyekjær Eriksen

Symbolillustrationer: Gry og Kamille Møllerhøj

INDHOLD

Introduktion	→	side 4
Mål	→	side 5
Undervisningsvejledning	→	side 6
Fase 1 - Før kirkebesøget	→	side 7
Fase 2 - Kirkebesøget	→	side 8
Fase 3 - Efter kirkebesøget	→	side 10
Fase 4 - Symboler	→	side 11
Baggrund	→	side 12
Begravelse i folkekirken	→	side 13
Kirkegården	→	side 16
Begravelse i andre religioner	→	side 18
Symboler	→	side 20
Novelle: Da oldefar døde	→	side 22
Litteratur	→	side 27

INTRODUKTION

INTRODUKTION

De fleste byer har en kirkegård. Den ligger ofte i forbindelse med kirken, og den minder de besøgende om dødens barske realiteter. Selvom det er de dødes sidste have, synes de fleste, at det er et hyggeligt og smukt sted at komme, i hvert fald i dagslys.

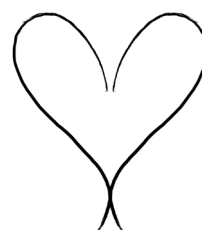
"Den sidste have" er målrettet 0.-3. klasses elever, og handler om kirkegården og de mange symboler og ritualer, som knytter sig hertil. Centralt i forløbet er en kirkegårdsvandring med klassen på den lokale kirkegård, gerne sammen med den lokale præst. Præsten kan bl.a. fortælle om, hvordan en begravelse helt konkret foregår, og eleverne vil erfare, hvilke betydninger en kirkegård kan have for de efterladte.

Kirkegården er nemlig både et sted, hvor man kan komme for at sørge over tabet af den døde, men det er også et sted, hvor man kan komme for at mindes den døde og tænke tilbage på alle de gode oplevelser, som man har delt med den afdøde. Kirkegården er et sted, hvor fortiden bliver nærværende.

Dette er med til at gøre kirkegården til et særligt sted, hvor man opfører sig anderledes end i skolegården. Kirkegården er et sted for ro og eftertanke. Derfor skal besøget selvfølgelig også foregå i respekt for kirkegårdens særpræg, og ikke mindst de andre gæster på kirkegården.

Til projektet er der udarbejdet differentierede elevhæfter for 0.-1. klasse og 2.-3. klasse til download. Disse hæfter giver nogle eksempler på forskellige symboler fra gravsteder. De fleste symboler er hentet fra den kristne kulturkreds, men der er også eksempler på ikke religiøse symboler.

Eleverne skal fra projektets start have at vide, at de skal besøge den lokale kirkegård. Sørg for, at forældrene også er orienterede om projektet. Herved får de mulighed for at henvende sig, hvis de mener, der er noget, du som lærer bør være opmærksom på. Det kan f.eks. være et nyligt dødsfald i familien, eller andre forhold man som lærer ikke nødvendigvis er orienteret om.

MÅL

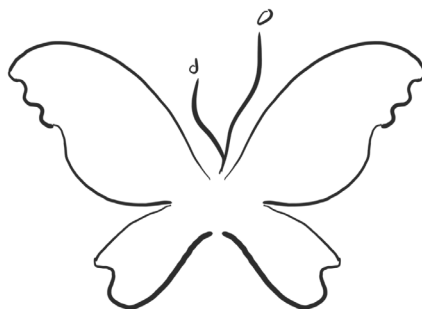
Projektets overordnede mål er at lade eleverne stifte bekendskab med den lokale kirkegård og de symboler, der ofte benyttes på gravsten. Igennem forløbet vil eleverne arbejde med væsentlige kristendomsfaglige begreber som f.eks. tro, håb og kærlighed.

Derudover får eleverne kendskab til, hvordan en folkekirkelig begravelse foregår, og hvilke overvejelser mange efterladte må gøre sig i den forbindelse.

FÆLLES MÅL

Kristendomskundskab efter 3 klasse:

- Eleven kan udtrykke sig om grundlæggende tilværelsesspørgsmål i forhold til den religiøse dimension
- Eleven kan genkende centrale symboler, ritualer, musik og salmer
- Eleven har viden om centrale symboler, ritualer, musik og salmer

The background of the page is a soft, pastel-colored illustration of a cemetery. In the foreground, a large, grey, arched tombstone stands prominently. It is inscribed with the name 'Henning Jensen' in a cursive font, with '★1936' on the left and '†2023' on the right. At the base of the tombstone are several flowers, including yellow tulips and purple irises. Behind the tombstone, there are green bushes and a small, white, angel-shaped figurine. In the background, there are tall, thin cypress trees, a large green tree, and a church building with a steeple. The sky is a mix of light blue and pink, suggesting a sunset or sunrise. In the upper left corner, there are branches with clusters of pink cherry blossoms. In the upper right corner, two black birds are perched on a branch; one is holding a small yellow object in its beak.

UNDERVISNINGSVEJLEDNING

FØR KIRKEGÅRDBESØGET

LÆS NOVELLEN "DA OLDEFAR DØDE"

Ved hjælp af novellen "Da oldefar døde" på side 22 introduceres eleverne for en fiktiv historie til projektets tema. I elevhæftet på side 2-3 kan eleverne se tegninger, der passer til novellen, som de skal farvelægge.

Fælles snak efter oplæsning. Spørg f.eks.:

- Lærte I nogle nye ord?
- Forklar ordene bisættelse, begravelse, rustvogn, urne, bedemand m.fl.
- Afliv myten om, at den døde bliver spist af orme!
- Hvad bliver faren og farmoren uvenner om?
- Hvorfor giver faren farmoren et kram til sidst?
- Hvad betyder kirkegården for jeg-fortælleren?
- Hvad trøster oldemoren og også jeg-fortælleren?
- Kender eleverne andre ting som trøster, når man har mistet en, man holder af?

AFLIV MYTEN OM ORME!

Det er en skrøne, at folk som bliver begravet, bliver spist af orme.

Der lever slet ikke orme så langt nede i jorden, som kisten kommer ned!

SYMBOLER

Lad eleverne kigge på for- og bagsiden af elevhæftet og give et bud på nogle af symbolernes betydning.

Tal sammen i klassen:

- Hvad er et symbol? (se side 20)
- Hvorfor har man lyst til at sætte et symbol på et gravsted?
- Kig sammen på symboloversigten på side 4-5 i elevhæftet.

Forbered eleverne på, at de skal kigge efter symboler, når de besøger kirkegården.

Finder eleverne symboler, der ikke er i hæftet, kan de selv tegne dem i de tomme felter.

KIRKEGÅRDEN ER ET SÆRLIGT STED

Tal med eleverne om, at kirkegården er et sted, hvor folk kommer for at mindes de døde – både for at sørge, men også for at glædes over minderne. Kirkegården er et sted for ro og eftertanke. Derfor skal besøget foregå i respekt for kirkegårdens særpræg, og ikke mindst i respekt for de andre gæster.

Der er ikke noget mystisk, helligt eller overnaturligt over en kirkegård, der gør, at man skal opføre sig på en bestemt måde. Men det handler om at tage hensyn til andre, og om at respektere, at kirkegården er et særligt sted, hvor man gennem mange år har begravet sine døde. Ligesom det er et særligt sted for jeg-fortælleren i novellen "Da oldefar døde".

FASE 2

KIRKEGÅRDSBESØGET

Lav en aftale med den lokale præst i god tid. Besøget varer ca. en time.

Under kirkegårdsvandringen vil der sikkert være mange, der gerne vil fortælle om deres egne oplevelser med død og begravelser. Det kan derfor være en god ide at starte med at sige, at alle ikke kan komme til at fortælle – men at de gerne må huske deres historier, til de kommer hjem i klassen igen. På kirkegårdsbesøget gælder det om at lytte, for præsten ved en masse om kirkegården og om, hvordan begravelser foregår.

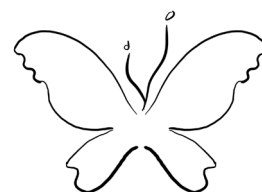
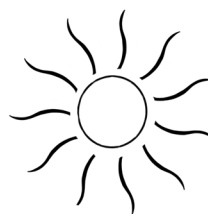
Inden selve turen rundt på kirkegården begynder, vil det være en god ide at minde eleverne om, hvad det er for et sted, de befinder sig på. At de kan møde mennesker, der sørger, og at stedet derfor kræver, at man bevæger sig stilfærdigt rundt uden at løbe eller råbe.

PRÆSTEN VISER RUNDT PÅ KIRKEGÅRDEN

Kirkegårde er meget forskellige, og hver har deres særpræg, hvilket også giver forskellige undervisningsmuligheder. Præsten har på forhånd forberedt jeres besøg på kirkegården.

Der kan være fokus på forskellige gravstedstyper. Familiegrave, børnegrave, fællesgrav, urnegrave m.m. Det kan også være fortællinger om særlige personer eller familier, der er begravet. Måske er der et nyt gravsted, I kan se – eller en grav der er forberedt til begravelse. I kan også kigge på de ting, som de pårørende lægger på gravstederne.

Eleverne må desuden gerne være opmærksomme på symboler under rundvisningen. Så de kan vende tilbage og tegne dem senere.

PRÆSTEN FORTÆLLER OM BEGRAVELSER

- Hvordan foregår det, når en person er død og skal begravnes?
- Hvem gør hvad?
- Samtale med familien?
- Vælge salmer?
- Bedemandens rolle?
- Hvordan foregår selve begravelsen?
- Hvilke forskellige former for begravelser/bisættelser findes der?

ELEVERNE TEGNER SYMBOLER

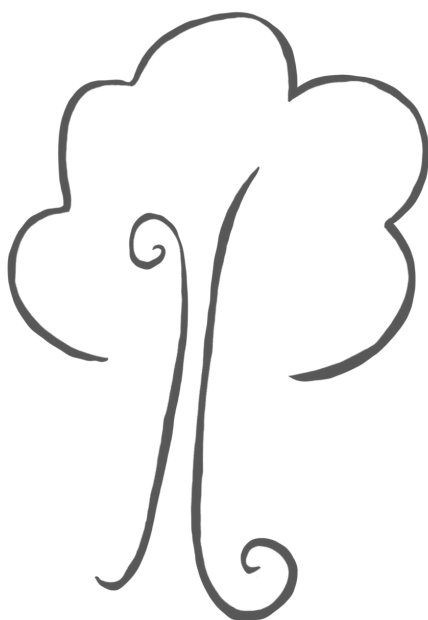
Kirkegårdsbesøget afsluttes med, at eleverne skal tegne fire symboler fra gravstederne i deres elevhæfte.

0.-1. klasse tegner symboler fra gravstederne i deres elevhæfter på side 6-7

2.-3. klasse tegner symboler og skriver citater fra gravstederne i deres elevhæfte på side 6-7

Husk!

Eleverne skal tegne symboler på kirkegården, så husk penalhus og elevhæftet.

EFTER KIRKEGÅRDSBESØGET

Lav hjemme i klassen en opsamling på besøget, hvor I gentager de vigtigste ting, som I fik at vide af præsten under kirkegårdsbesøget. Det er også vigtigt, at eleverne får mulighed for at stille de spørgsmål, der ikke var tid til under besøget – eller som er dukket op efter besøget.

AF JORD ER DU KOMMET...

Eleverne har hørt fra præsten, hvordan en begravelse konkret foregår. Giv et kort resume heraf, hvor der lægges vægt på jordpåkastelsesordene, som bliver sagt til enhver begravelse, mens der kastes en skovlfuld jord på kisten ved hvert udsagn:

- Af jord er du kommet
- Til jord skal du blive
- Af jord skal du igen opstå

Læs teksten i elevhæftet side 8 og tal om ordenes betydning og hvorfor præsten siger dem (Se Baggrund side 14-15). Vis evt. filmen "Om at miste - begravelsen" kortlink.dk/omatmiste/2m5b7

Lad eleverne arbejde med side 9 i elevhæftet. Hvilke billede passer til hvilken sætning?

KLASSESAMTALE OM BEGRAVELSE

- Hvorfor holder vi begravelser?
- Hvorfor skal vi overhovedet sige så grundigt farvel?
- Hvad betyder det at have et sted at gå hen og mindes én, der er død?
- Hvad tror kristne, at der sker efter døden?

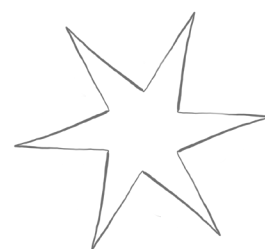
BEGRAVELSE I ANDRE KULTURER/TROSRETNINGER

Har I elever i klassen fra andre trossamfund er det oplagt at tale om, hvordan begravelser foregår i deres trossamfund (se Baggrund side 18).

Eleverne kan evt. selv fortælle om et dødsfald eller en begravelse, de har oplevet. Alternativt kan en forælder eller en repræsentant fra trossamfundet inviteres til at fortælle i klassen.

Undersøg f.eks.:

- Hvilke ord/handlinger knytter sig til ritualer?
- Er der forskellige muligheder, ligesom begravelse og bisættelse?
- Bliver der holdt tale om den døde?
- Er der særlige symboler som knytter sig til den kultur/trosretning?
- Er der forskel på ritualer i Danmark og i hjemlandet?

SYMBOLER

Lad eleverne arbejde videre med symbolerne fra kirkegården.

SYMBOLER

Tal med eleverne om nogle af de symboler, I så på kirkegården.

Brug igen symboloversigten i elevhæftet på side 4 - 5.

I stedet for entydigt at spørge efter hvad symbolet 'betyder', kan man variere tilgangene lidt ved at spørge:

- Hvad kommer man til at tænke på, når man ser dette symbol?
- Hvad minder symbolet jer om?
- Kender I nogle fortællinger/historier, hvor dette symbol indgår?
- Hvor har I ellers set dette symbol?
- Hvorfor tror I, at familien har valgt dette symbol til gravstedet?

TEGN 'DEN SIDSTE HAVE' 0.-1. KLASSE

Eleverne skal på side 10 i elevhæftet tegne et gravsted med gravsten, blomster, og nogle af de symboler, de så på kirkegårdsbesøget. På side 11 skal de med børnestavning skrive ord, de forbinder med begravelse, bisættelse og kirkegården.

TEGN ET SYMBOL 2.-3. KLASSE

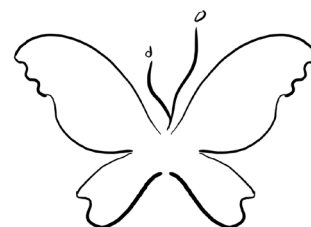
Eleverne skal på side 10 i elevhæftet tegne et symbol fra kirkegården. På side 11 skal de skrive om deres valg af symbol.

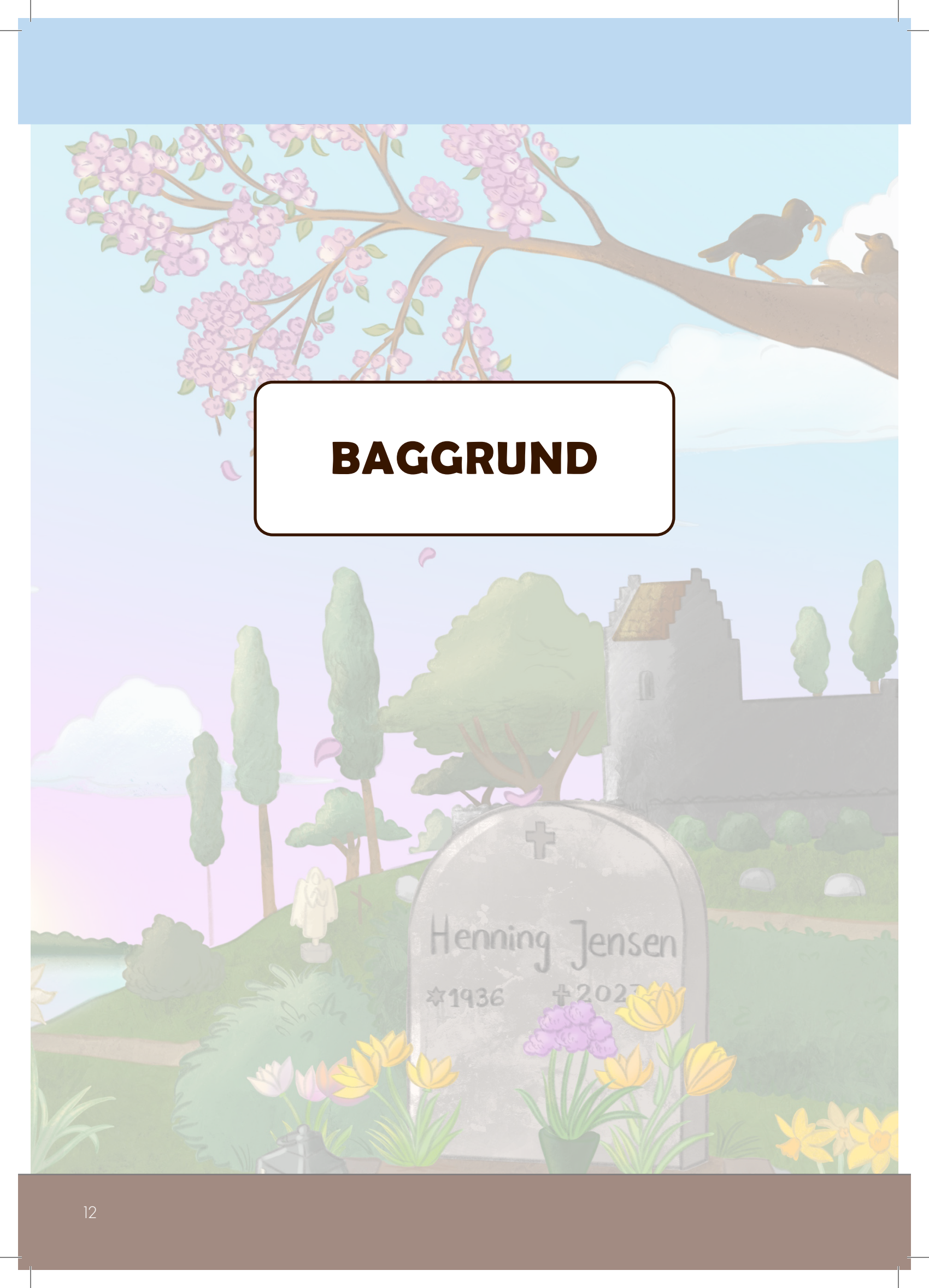
AFSLUTNING

Lad eleverne evaluere med 'fødterne'. Eleverne står midt i klassen. Et sted i klassen er 'nej' og et andet sted er 'ja'. Læreren stiller evaluerende spørgsmål. Eleverne svarer, ved at placere sig ved 'ja' eller 'nej'. Fortæl eleverne, at du tager stikprøver, for at høre om deres svar passer.

Forslag til spørgsmål:

- Ved du, hvad en rustvogn er?
- Ved du, hvad symbolet 'fisk' betyder?
- Kan du sige de tre sætninger, som præsten siger, når han kaster jord på kisten?
- Var det spændende at være på kirkegården?
- Har du lært noget af det her projekt?

BAGGRUND

BEGRAVELSE - EN OVERGANGSRITE

En begravelse er, religionssociologisk set, en vigtig del af det, der hedder overgangsriter. I dette tilfælde noget der skal markere overgangen fra liv til død.

Igennem overgangsriten hjælpes vi til at forstå det uforståelige; at den der var her lige før, nu ikke er her mere.

BEGRAVELSE I FOLKEKIRKEN

En begravelse er en slags mini gudstjeneste, og i folkekirken er der to forskellige ritualer til begravelseshandlinger - et kort og et langt. I begge tilfælde begynder og slutter begravelsen med musik, og undervejs veksles der mellem salmesang, bibellæsning (f.eks. teksten om Jesu' opstandelse fra de døde) og en begravelsesprædiken, en mindetale. Det særlige ved begravelsen er præstens mindetale over den døde og selve jordpåkastelsen.

Begravelsen foregår lidt forskelligt, alt efter om det er en begravelse, hvor kisten efterfølgende bliver sænket ned i graven på kirtegården, eller om det er en bisættelse, hvor den afdøde bliver kørt væk til kremering.

Men ved enhver kristen begravelse er der ét ufravigeligt element, nemlig jordpåkastelse med ordene:

"Af jord er du kommet.

Til jord skal du blive.

Af jord skal du igen opstå."

Disse ord siges under selve jordpåkastelsen, hvor der bliver lagt en skovfuld jord på kisten ved hvert udsagn.

BEGRAVELSEN HISTORISK SET

Ritualet ved begravelsen har ændret sig gennem tiderne. Ved reformationen skete der et markant skift i forhold til den hidtidige praksis, idet den såkaldte Kirkeordinans fra 1537 med regler for kirken og dens præster blot havde to punkter med: Alle døbte havde ret til begravelse på kirtegården, og præsten havde pligt til at foretage jordpåkastelsen.

Netop begravelseshandlingen var faktisk et af de mest markante brud med liturgierne fra den katolske tid. Selve jordpåkastelsesordene holdt Luther dog fast i. På denne tid var de formet som en tiltale til Gud: "Af jord har du formet mig. Kød har du iklædt mig. Genoprejs mig på den yderste dag.". Med tiden er ordlyden blevet ændret til den, som vi bruger i dag: "Af jord er du kommet. Til jord skal du blive. Af jord skal du igen opstå.".

Kirken og præsten har dog ikke altid haft en fremtrædende rolle i begravelsen. Helt frem til 1700-tallet foregik hele begravelseshandlingen ude på kirtegården. Det var familien selv, som gravede et hul til den afdøde på

BAGGRUND

kirkegården. De kom med den afdøde og sænkede kisten i graven. Først derefter ledsagede præsten følget. Præsten foretog jordpåkastelsen og bad en bøn. Begravelseshandlingen var hermed færdig, og de efterlodte kastede selv graven til igen.

Det var først i løbet af 1800-tallet, at begravelserne for alvor begyndte at rykke ind i kirkerummet. Det skyldtes ikke mindst, at begravelserne havde udviklet sig til at være meget forskellige alt efter, hvad pengepungen tillod. Det var nemlig blevet muligt at betale præsten for ekstra ydelser ved begravelsen udover den obligatoriske jordpåkastelse. Man kunne f.eks. betale præsten for at holde en mindetale over den afdøde. Men det var ikke alle, som økonomisk havde mulighed for at holde den store flotte begravelse, som de jo egentlig gerne ville ære den afdøde med. Derfor besluttede kirken at anbefale, at alle begravelseshandlinger fandt sted inde i kirken, og intensionen var bl.a. at komme forskelsbehandlingen til livs.

BEGRAVES ELLER KREMERES

I Danmark skal døde enten begraves eller kremes. Både begravelse og kremering skal normalt finde sted senest otte dage efter dødsfaldet.

Begravelsen skal ske på folkekirkens kirkegårde eller andre begravelsespladser, som er godkendt af Kirkeministeriet.

TEOLOGIEN BAG JORDPÅKASTELSESDORDENE

Jordpåkastelsesordene, som lyder til enhver begravelse, er taget fra Det Gamle Testamente. Udgangspunktet er Første Mosebog, hvor der i kapitel 2, vers 7 står: *"Da formede Gud Herren mennesket af jord og blæste livsånd i hans næsebor, så mennesket blev et levende væsen."* Videre i kapitel 3, vers 19 siger Gud til Adam: *"I dit ansigts sved skal du spise dit brød, indtil du vender tilbage til jorden, for af den er du taget. Ja, jord er du, og til jord skal du blive."*

Dette citat er knyttet sammen med ord fra Prædikerens Bog kapitel 12, vers 7, hvor der står: *"før støvet vender tilbage til jorden, hvor det var, og livsånden vender tilbage til Gud, som gav den."*

Af jord er du kommet.

Til jord skal du blive.

Af jord skal du igen opstå.

Jordpåkastelsesordene laver en sammenhæng mellem skabelse og evighed. Forstået på den måde, at det første udsagn - af jord er du kommet - peger tilbage til fortællingen om Gud, der former mennesket af jord og giver det liv ved at puste livsånd i det. Ved at give det sin ånd. Fortællingens pointe er, at når Gud ånder på mennesket, så lever det.

Det andet udsagn – til jord skal du blive – minder os om det ufravigelige, at den dag vi dør, skal vi, i lighed med alt andet levende, formidles. Kristne tror, at mennesket skal tilbage og blive til den jord, som det engang blev taget af. Men i den kristne tro er der også den tanke, at mennesket står i et særligt forhold til Gud. Bibelen fortæller om mennesket, at det er skabt i Guds billede. Og derfor siges der også – af jord skal du igen opstå. I lighed med Jesus, som Bibelen fortæller, opstod fra de døde, skal andre også opstå til evigt liv. Konkret hvad og hvordan det evige liv er, er der ingen som ved, men kristne tror, at det er et liv i Guds nærhed, og at det på den måde ender godt.

I kristendommen er opstandelsestanken knyttet til Jesus' liv og død. Opstandelsestanken er dog ikke eksklusiv kristen, men findes også f.eks. i jødedommen. Og jøderne har de samme jordpåkastelsesord ved en begravelse som de kristne.

AT SIGE FARVEL

Det, at sige farvel til et menneske der dør og afholde en ceremoni for den døde, har altid været en del af menneskets kultur.

Når man begraver et menneske, viser man dette menneske respekt og ære. Man mindes den døde, og sorgen over tabet får en konkret begivenhed som afsked. For mange går det først for alvor op for dem, at den døde virkelig er død, når de sidder og kigger på kisten, og begravelseshandlingen går i gang.

I dag dør de fleste på hospitalet eller på et plejehjem, hvor den afdøde ret hurtigt bliver flyttet til et kapel. Men tidligere, hvor man døde i hjemmet, var det almindeligt, at den døde lå fremme i stuen i en åben kiste indtil begravelsen. Det kan måske i dag virke mærkeligt, men det har nok været medvirkende til, at alle bedre havde mulighed for at forstå det, der var sket og dermed kunne få sagt ordentlig farvel.

BEGRAVELSESHANDLINGEN

Denne kan enten finde sted som kirkelig eller borgerlig begravelse, det vil sige med eller uden medvirken af en præst.

I Danmark kan alle blive jordfæstet på en kirkegård, uanset om de er medlem af folkekirken eller ej, og om de er kristne eller tilhører en anden religion.

KIRKEGÅRDEN

Folkekirken har godt 2.100 kirkegårde. Disse er med ganske få undtagelser de eneste begravelsespladser i Danmark. Derfor er kirkegårdene ikke blot for folkekirkens medlemmer. Alle indbyggere, også dem som ikke er medlem af folkekirken, har ret til - og er henvist til - at blive begravet på dem.

KIRKEGÅRDENS SYMBOLER

I dette forløb er der fokus på kirkegårdens symboler. I den danske kirkegårdstradition bliver der brugt en del symboler på gravstenene. Det er som regel de efterladte, der beslutter, om der skal være et symbol på gravstenen.

Stenhuggeren har en række forskellige symboler, der kan vælges imellem. Det er mest kristne symboler, der findes på gravstenene. Men man kan også finde personlige - eller i hvert fald ikke-religiøse - symboler. Det har f.eks. været almindeligt at vise, hvilket arbejde den afdøde havde. På landsbykirkegårde kan man finde gravsten med kornaks eller hestespand, som skal symbolisere tilknytning til landbruget. I elevhæfterne vises et bredt udvalg af symboler - både religiøse og ikke-religiøse.

Foruden gravstenssymboler kan man også finde symboler, der er placeret på eller ved siden af gravstenen. F.eks. levende lys, olielamper, blomster og kranse der alle har en vis symbolbetydning. Men man ser også mere usædvanlige symboler - ting, som på en eller anden måde har en tilknytning til den afdøde. Ved børnegrave ser man nogle gange legetøj. Ved voksengrave kan det f.eks. være en trøje fra en bestemt fodboldklub eller noget andet, der fortæller om den afdødes liv og interesser. De efterladte kan dog ikke uden videre placere hvad som helst på gravstedet. Det er de enkelte menighedsråd, der laver retningslinjer for, hvilke typer udsmykning der må være på gravstederne på den lokale kirkegård. Under besøget kan I spørge præsten, hvordan reglerne er på jeres kirkegård.

Endelig har selve kirkegårdshaven også symbolbetydning. Det er et stort emne at gå ind i, og man kan betragte det på forskellige måder. Man kan se kirkegården som det, der er indhegnet. Et særligt sted, der må have et hegn for at adskille det fra alle andre steder. Et sted, der med sin indhegning svarer til/symboliserer et sted i vores hjerte, hvor vi passer særligt på vores følelser for netop det menneske, vi besøger på kirkegården. Og indhegningen peger i det hele taget på det trygge og fredelige, der hvor der ingen fare er. Dermed er der referencer til kristendommens forståelse af mennesket, der dør, og fuldt og helt er i Guds fredfulde varetægt.

Endvidere kan man sige, at Edens have, menneskets første have i en kristen forståelsesramme, det paradisiske første sted inden synd og død og vold fik plads i menneskets liv, det er også menneskets sidste hvilested. Kirkegården skal være et billede på den første have, hvor mennesket levede bekymringsløst i Guds nærhed. Kirkegården er menneskets sidste have, og symbol på Paradis.

FREDNINGSTIDEN

Fredningstiden for et kistegravsted er minimum 20 år. Det vil sige, at der skal gå mindst 20 år, før det kan sløjfes. Fredningstiden kan dog lokalt fastsættes til en længere periode. Det er mange steder nødvendigt, fordi jordbundsforholdene gør, at nedbrydningen af ligrester tager væsentligt mere end 20 år. Fredningsperioder på 25 eller 30 år er meget almindelige. Det er dog ikke tilstrækkelig ved nedsættelse af kister af f.eks. egetræ eller zink. Vedtægten for den lokale kirkegård skal derfor rumme en bestemmelse om længere fredningstid for gravsteder, hvor der nedsættes sådanne kister. Der vil normalt være tale om det dobbelte af den fredningstid, som gælder for de øvrige gravsteder. For urnegrave skal der være en fredningstid på mindst 10 år. Efter fredningsperiodens ophør kan en grav nedlægges, men man kan selvfølgelig også forlænge brugsretten.

BETALING

Det er menighedsrådene, der lokalt fastsætter taksterne for, hvad et gravsted og evt. vedligeholdelse af det koster. Prisen er forskellig alt efter, hvor i landet man befinder sig, typen af gravsted og om man er medlem af folkekirken eller ej. Begravelsen er gratis, hvis man er medlem af Folkekirken.

MUSLIMSKE GRAVPLADSER

I september 2006 åbnede en muslimsk begravelsesplads i Brøndby kommune. Denne begravelsesplads ejes og drives af Dansk Islamisk Begravelsesfond. Medlemmer af begravelsesfonden er omkring 25 muslimske menigheder og organisationer. Alle muslimer i Danmark har ret til at blive begravet på denne begravelsesplads.

ANDRE TROSSAMFUND PÅ KIRKEGÅRDEN

Der er også mulighed for, at bestyrelsen for en folkekirkelig kirkegård med kirkeministerens tilladelse kan overlade en del af denne til brug for et trossamfund uden for folkekirken. På flere større kirkegårde findes der således særlige afdelinger, som er forbeholdt medlemmer af bestemte trossamfund uden for folkekirken. Der er bl.a. særlige muslimske afdelinger på kirkegårde i København, Hvidovre, Århus og Odense.

Ca. 20 kirkegårde har særlige afdelinger for medlemmer af den katolske kirke.

Medlemmer af trossamfund, som har en særlig afdeling på en eller flere kirkegårde, behøver ikke blive begravet på disse afdelinger. Det er en mulighed, de kan vælge. En kirkegårdsbestyrelse kan ikke nægte f.eks. et medlem af den katolske kirke et gravsted på en anden del af kirkegården, fordi der findes en særlig afdeling. Da antallet af særlige afdelinger er begrænset, er det i øvrigt almindeligt, at medlemmer af andre trossamfund begravnes på kirkegårdenes almindelige afdelinger.

BEGRAVELSE I ANDRE RELIGIONER

Døden er universel, men måden vi begraves på, og det gravsted, der etableres, er ofte både kulturelt og religiøst betinget. I alle verdens religioner er der ritualer, der markerer overgangen fra livet til døden. Ritualerne er meget forskellige, selvom de fleste indeholder billeder og forestillinger om et liv efter døden. Der er også meget forskellige begravelsesskikke over hele kloden alt afhængig af både lokale traditioner og af rent praktiske forhold, som f.eks. vejret og jordforhold. I det følgende beskrives i hovedtræk de fire store (ikke kristne) verdensreligioners opfattelse og traditioner i forbindelse med begravelser.

JØDISKE TRADITIONER

I jødedommen betragtes det ofte som optimalt at blive begravet i Det Hellige Land, Israel. Hvis det ikke kan lade sig gøre, er der tradition for, at man lægger lidt importeret jord derfra under den døde's hoved. Det er en grundtanke i jødedommen, at sjæl og legeme ikke kan adskilles, og at kroppen derfor skal bevares, så hele mennesket opstår på den yderste dag. Det betyder, at jøder ikke kremes, men begraves. Nogle jøder mener, at de døde bør begraves, så de på den yderste dag, hvor de rejser sig fra graven, ser mod Jerusalem. Jøder lægger ikke blomster på gravstedet, men de markerer, at de har besøgt graven ved at lægge en lille sten på gravstenen. Denne skik, mener nogle, går tilbage til den lange ørkenvandring på Moses' tid, hvor man ikke kunne grave i ørkenen, men var nødt til at hobe sten op omkring den døde. Inden for jødedommen er det også almindeligt at besøge den døde's grav på årsdagen for dødsfaldet.

Nogle tænder et såkaldt jahrzeit-lys i hjemmet til minde om den døde, og de, som har mistet en pårørende, kan læse de sørgendes kaddish (bøn eller lovprisning af Gud) ved den efterfølgende gudstjeneste i synagogen.

ISLAMISK BEGRAVELSESKULTUR

Når en muslim dør, skal han eller hun begraves så hurtigt som muligt, og i nogle lande foregår det endda samme dag. Mange muslimer vælger at blive begravet i deres oprindelige hjemland, men det er ikke en islamisk regel. Indenfor islam er der forskellige begravelseskulturer, der er kulturelt bestemt fra land til land. Selvom gravkulturer varierer i muslimske lande, er der nogle grundlæggende forestillinger, der er fælles. Således begraves muslimer altid liggende på højre side med ansigtet vendt mod Mekka. Muslimske gravsteder må ikke sløjfes, men skal ligge til evig tid.

I islam opfattes døden ikke som afslutningen på livet, men som en overgang til livet efter døden. Begravelsen kan ses som et overgangsritual mellem livet på jorden og det liv, som derefter skal leves i enten himlen eller helvede. Muslimer tror, at det guddommelige regnskab, der skal afgøre, hvorvidt de skal det ene eller andet sted, gøres op lige efter døden, hvor en engel lægger alle de gode gerninger i en vægtskål, og en anden engel lægger de dårlige handlinger i en anden vægtskål for at finde ud af, hvilke handlinger, der vejer mest. Når regnskabet er gjort op, og den døde er draget videre til et andet liv, mister det jordiske gravsted en del af sin religiøse betydning, og gravstedet bliver primært et mindested for de efterladte.

HINDUISMEN

Når en hindu dør, og de pårørende har gjort den døde i stand, bliver liget båret til en kremeringsplads. Kremeringspladsen kan være ved en flod eller uden for byen, men skal optimalt være i byen Varabasi, så asken kan blive spredt i den hellige flod Ganges. Hinduer forestiller sig nemlig, at floden kan vaske dårlige handlinger væk og således spare dem for mange fremtidige genfødsler. Tæt knyttet til ligbrændingen er således forestillingerne om reinkarnation eller sjælevandring.

Ligbrændingen markerer også, at kroppen kun er et midlertidigt hylster for menneskets sjæl, samtidig med at ligbrænding er den smarteste måde at skaffe sig af med liget på i Indien, da jorden er sandet og tør og derfor uegnet til begravelser.

BUDDHISMEN

Der er flere forskellige retninger inden for buddhismen, men ligbrænding er den mest almindelige begravelsesform inden for alle retninger. Alternativt kastes liget i en flod eller sø, jordbegraves eller himmelbegraves. Før i tiden var himmelbegravelsen meget almindelig, men i dag praktiseres den mest i Tibet. Himmelbegravelsen indbefatter, at man skærer liget ud i flere dele og lægger delene ud på en klippeside, for at de kan blive fortæret af gribbe, ørne og andre vilde dyr. Ritualer tolkes ofte som en markering af, at kroppen er værdiløs, og den guddommelige kraft i mennesket vil leve videre et andet sted eller gå i Nirvana, som er buddhismens frelsesbegreb.

Bag disse himmelbegravelser ligger der to praktiske, ikke-religiøse omstændigheder. For det første er der et meget tyndt jordlag i Tibet, som gør begravelse umulig, og for det andet vokser der meget få træer i Tibet, hvorfor brændsel er en mangelvare.

Buddhismen har formået at brede sig globalt og tilpasse sig en moderne livsopfattelse. Derfor er der i buddhismen mange opfattelser af et liv efter døden lige fra tanken om jegets udslukkelse og døden som et intet til mere farverige paradisforestillinger.

I Danmark vælger mange buddhister at blive brændt og får deres urne sat i en urnevæg eller i et såkaldt kolumbarium og ikke på en kirkegård.

SYMBOLER

HVAD ER ET SYMBOL?

Et symbol er et tegn eller en genstand, der repræsenterer noget andet. Symboler skal få dig til at tænke på noget bestemt, uden at sige det direkte. Når man bruger symboler, udtrykker man sig billedligt, hvad enten symbolet er brugt i en udstilling, et billede eller en tekst.

Nogle symboler er meget lette at tolke, andre er mere vanskelige. Det er ganske enkelt et spørgsmål om, hvor kendte symbolerne er. De fleste vil se et hjerte som symbol på kærlighed og et knust hjerte som symbol på ulykkelig kærlighed. Om det er et digt, der taler om 'hendes knuste hjerte' eller et billede, der viser det, er sådan set ligegyldigt. Hjertet som symbol på kærlighed er så brugt, at det næsten er en kliche.

Til gengæld er der ikke helt så mange der ved, at en fisk kan være et symbol på Jesus. Nogle symboler er nemlig ikke så nemme at finde ud af. Enten fordi man ikke er så vant til at tolke symboler, eller fordi man ikke kender den betydning et givet symbol har i en bestemt sammenhæng.

Jo mere man ved om kristendommen, des lettere er det at huske de kristne symboler eller gætte sig til, hvad de står for. Symboler kan nemlig betyde noget forskelligt alt efter, hvilken sammenhæng de optræder i. Derfor kan det nogle gange være lidt svært at arbejde med symboler.

SYMBOLER KAN BETYDE FORSKELLIGT

Mange symboler kan have forskellige betydninger alt efter, hvilken kultur de optræder i. I Danmark og i Europa ser man hagekorset som noget ondt og modbydeligt og som symbol på Adolf Hitler og nazismen under 2. Verdenskrig. Men hagekorset, også kendt som svastika-tegnet, er oprindeligt et af de ældste lykkesymboler hos stort set alle folkeslag.

PIKTOGRAMMER

Nogle symboler viser meget tydeligt, hvad de skal betyde. En cigaret med en rød streg over betyder rygning forbudt. Et dødningehoved på en flaske viser, at indholdet er giftigt. Disse symboler, såkaldte piktogrammer, har vi lært at forstå, siden vi var helt små. Vi har lært, at et billede med en rød streg over betyder, at noget er forbudt. Tilsvarende beskriver dødningehovedet fare.

Piktogrammer er en anden slags symboler, end dem vi tidligere har talt om, da de ikke skal tolkes. Man behøver ikke overveje, hvad de betyder. Hvis man kender et piktogram, er dets betydning helt klar.

Egentlige symboler kræver derimod en form for tolkning. Et billede af en fisk er jo ikke altid et symbol på Jesus. Det kommer an på sammenhængen.

SYMBOLER ER MED TIL AT GIVE IDENTITET

Symboler benyttes til mange ting, både i religiøse og ikke religiøse sammenhænge, og symboler er med til at give mennesker identitet. Alle nationer har f.eks. hver deres flag. Flaget signalerer et tilhørsforhold. Ofte ser man, at for mennesker, som befinder sig i udlandet, kommer flaget til at spille en stor rolle, for flaget viser, hvilken landsmand man er, og dermed viser det noget om ens identitet.

TRE SLAGS SYMBOLER

Man kan groft sagt tale om tre slags symboler. Der er dels helt personlige symboler. Hvis man har en kæreste i København, kan byen eksempelvis blive et personligt symbol på kærlighed. Men det er kun én selv, der opfatter København som et kærlighedssymbol. Dernæst taler man om kulturelle symboler - symboler, der i en kulturkreds har den samme betydning. En kulturkreds kan være et land, en religion eller en gruppe - en skoleklasse for eksempel - og man kan være en del af flere kulturkredse på samme tid. Kristne symboler er altså det, man kalder kulturelle symboler. I andre religioner er fisken ikke nødvendigvis et symbol på Jesus, men kan være symbol på noget helt andet.

Der er også universelle symboler. Det er symboler, der for alle mennesker i hele verden betyder det samme.

RELIGIØSE SYMBOLER

Det religiøse sprog er ofte et symbolsk sprog. Troen udtrykkes, fortolkes og formidles ved hjælp af symboler. Symboler har den evne at kunne udtrykke meget på en gang. Det har en flertydighed, som er nødvendig for at kunne rumme livets store emner, som liv, død, kærlighed, håb, tvivl osv. Til det gådefulde og modsætningsfyldte i livet har mennesket brug for et 'andet' sprog, et sprog, som ikke henviser til noget, der kan iagttages, men som udtrykker følelser, holdninger osv. Et sprog, som giver billeder på det usynlige.

ET SYMBOL KAN UDTRYKKE FLERE TING PÅ EN GANG

Et symbol kan være flertydigt, og det siger ofte meget mere end en hel masse ord ville kunne udtrykke. Hvis vi tager korset som eksempel, så rummer dette symbol forskellige betydninger:

- Korset henviser til fortællingen om Jesus og hans død, men også til fortællingen om hans opstandelse
- Korset udtrykker både død og liv, eller håb om liv på den anden side af døden
- Kristne ser korset som udtryk for kærlighed, da Jesus gav sit liv for menneskets skyld
- Et kors er ofte lavet af træ, og dermed kan det symbolisere 'det nye livets træ' (jvf. myten om 'livets træ')
- Korset forbindes med kirken, alteret, nadveren og dåben
- Korset bliver i folketroen benyttet som en form for beskyttelse

I elevhæfterne er der forklaringer til nogle af de mest anvendte symboler, man ser på en kirkegård.

DA OLDEFAR DØDE

DA OLDEFAR DØDE

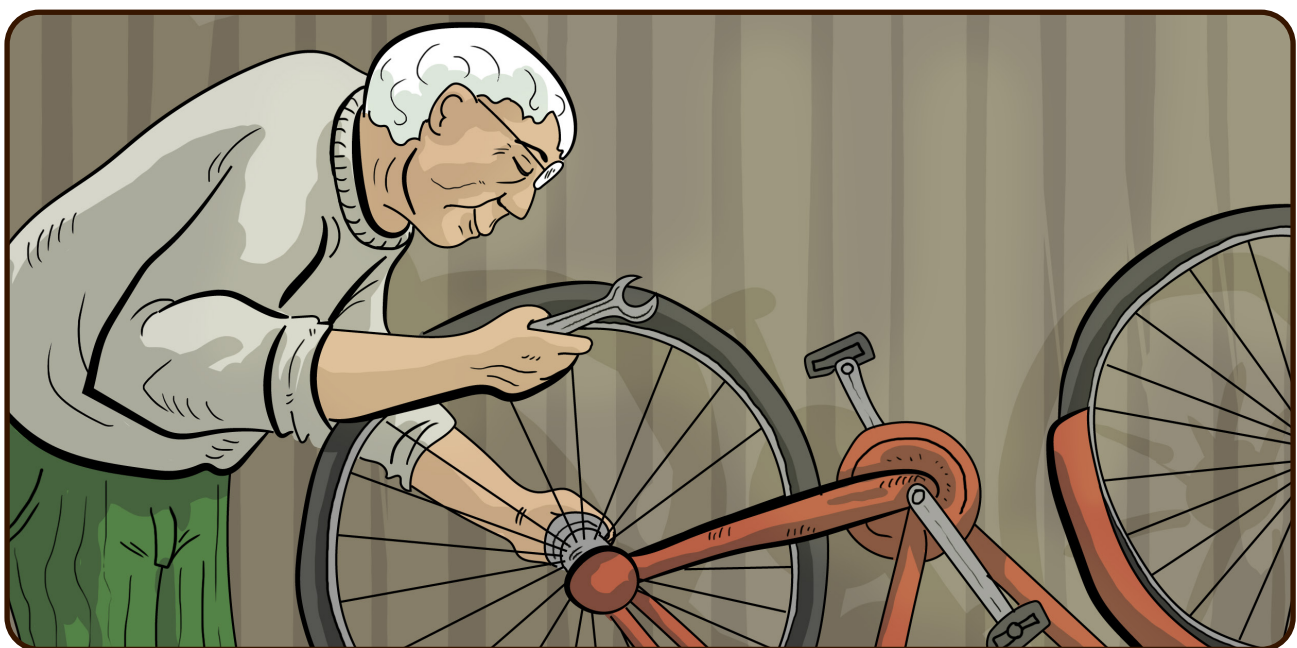
Jeg kan høre, at far lyder vred. Han snakker i telefon. Jeg er ikke helt sikker på, hvem det er, han snakker med, men det har noget med oldefar at gøre.

For to dage side snakkede far også i telefon, det var med oldemor, og der var hans stemme helt anderledes. Faktisk har jeg aldrig hørt min fars stemme, som den var der. Der var noget helt galt. Da han var færdig med at snakke med oldemor, kaldte han på mor, og de gik sammen ind i soveværelset for at snakke. Jeg kunne ikke lade være med at stille mig tæt på døren for at lytte til, hvad de talte om. Jeg kunne ikke rigtig høre ordene, men lige pludselig var det tydeligt, at far græd.

Efter noget tid kom mor ud af soveværelset, hendes øjne var røde og våde, som om hun også havde grædt. Hun kiggede på mig med et sørgmodigt blik og sagde, at vi lige skulle snakke sammen. Hun kaldte også på min søster, og da vi alle tre sad i sofaen, fortalte hun, hvad oldemor havde sagt i telefonen til far. Oldefar var død.

Først troede jeg ikke rigtig på det. Altså jeg vidste jo godt, at gamle mennesker dør på et tidspunkt, og at oldefar var gammel. Men vi havde lige set ham i weekenden, og der havde han været frisk nok. Han havde hjulpet mig med at lappe min cykel, og vi havde, som altid, konkurreret om, hvem der kunne spise flest af oldemors pandekager. Mor forstod godt, at jeg syntes, at det var mærkeligt. Hun lagde sin hånd på min hånd og sagde, at det altid var meget svært at forstå, når nogen ikke var her mere. Oldefar havde taget en middagslur på sofaen, og var ikke vågnet igen, men heldigvis havde oldefar haft et rigtig godt og meget langt liv.

Far kom og satte sig sammen med os. Han havde tårer i øjnene. Jeg havde aldrig set min far græde før. Min storesøster begyndte også at græde, men jeg gjorde ikke, jeg var bare sådan lidt tom indeni. Lidt efter var far og mor taget hen til kapellet, hvor oldefar lå. Min moster kom og passede os.

DA OLDEFAR DØDE

Det er to dage siden, at oldefar døde, og der har lige siden været en helt særlig stemning herhjemme. Far har taget fri fra arbejde og han krammer os meget mere end normalt, men han virker også nogle gange lidt fjern, som om han er et helt andet sted. Ind imellem har han røde øjne. Ham og mor har været til møde med en præst. Der har også været en bedemand på besøg, mens farmor og farfar også var her. Jeg vidste faktisk ikke rigtig, hvad en bedemand var, men far fortalte, at det er ham, der sørger for at oldefar får en kiste, som han ligger godt i, og at kisten er i kirken med blomster, når oldefar skal begravnes.

Lige nu taler far med den der vrede stemme i telefonen. Han siger sætninger som "Bedstefar skal ikke begravnes og ligge dernede og blive spist af orme", "Det kan du simpelthen ikke mene", "Jeg er helt sikker på, at han ville bisættes". Det må være farmor, som far snakker med. Han virker meget vred.

Jeg går ind til mor og spørger, hvorfor far er vred, og hvad det med begravelse og bisættelse betyder. Mor prøver at forklare: "Når nogen dør skal man beslutte om de skal begravnes eller bisættes. En begravelse betyder, at kisten med den døde kommer ned i jorden på kirkegården. Lige efter man har været inde i kirken og sunget salmer og hørt præsten sige nogle ord, så går man ud på kirkegården, og kisten sænkes ned i et hul. Præsten siger: 'Af jord er du kommet, til jord skal du blive, af jord skal du igen opstå', og kaster jord på kisten.

DA OLDEFAR DØDE

Måske har du set det i en film?" Mor kigger på mig. Jeg nikker, for ja, jeg har faktisk set det på film. "Men hvad så med det der bisættelse?", spørger jeg.

Mor forklarer videre: "Ja, altså når et menneske skal bisættes, så sker der det samme i kirken, man synger salmer og præsten siger nogle ord, men det er så også inde i kirken, at præsten siger det med: 'Af jord er du kommet', osv. og putter lidt jord på kisten. Så bliver kisten båret ud af kirken. Tit er det nogle voksne, som den døde kendte godt, der bære kisten. Med oldefar bliver det i hvert fald far, farfar og onkel Martin og nogle flere, der skal bære. I stedet for at bære kisten ud til et hul på kirkegården, bærer de kisten hen til rustvognen. Ved du hvad det er?"

Mor kigger spørgende på mig. Jeg ryster på hovedet, for jeg ved ikke rigtig, hvad en rustvogn er. "Det er den bil, bedemanden bruger til at køre rundt med kister," siger mor. "Nu kan jeg huske dem." Mor fortsætter: "Når kisten er inde i rustvognen vinker man farvel, og så kører bedemanden hen til et krematorium. Det er et sted med nogle meget store ovne. Der bliver kisten og den døde kremeret." Mor bliver stille og kigger på sine hænder. "Det kan godt lyde lidt uhyggeligt, det kan jeg godt høre, men man samler asken op efter den døde og putter den i en lille fin urne. En urne er en slags krukke med låg på. Så sætter man urnen ned i jorden på kirkegården." Mor kigger på mig. "Så uanset hvad kommer den døde ned i jorden. Ved en bisættelse bliver de bare brændt først".

Jeg kommer i tanke om noget: "Men mor, er der ikke også noget med, at asken kan spredes ud over havet?" spørger jeg, for jeg synes, at jeg hørt noget om det i radioen. Mor nikker "Jo, det er rigtig, det kan man også, men de fleste bliver nu sat ned i jorden på en kirkegård".

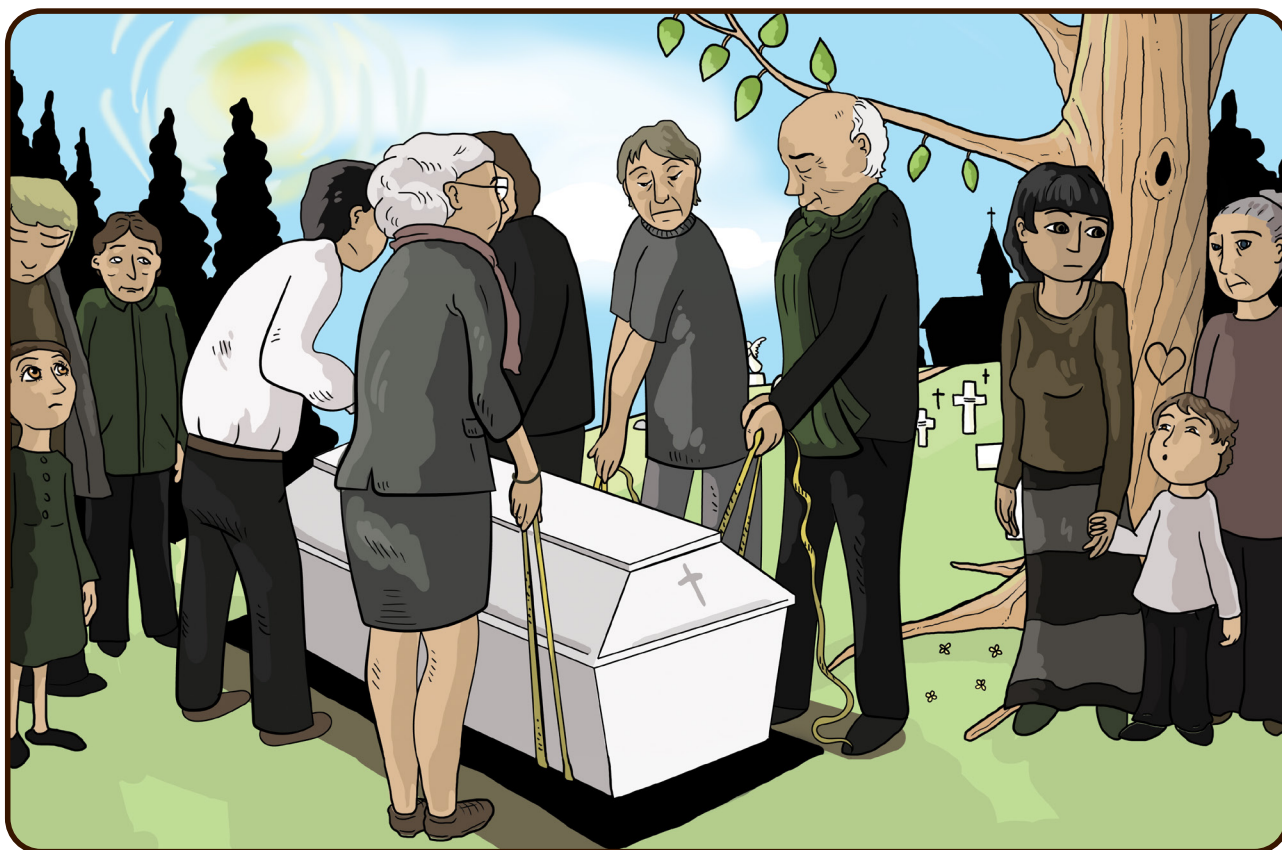
Vi kan høre, at far nu er færdig med at tale i telefon. Han går hurtigt frem og tilbage i stuen, og når han er i det humør, tør jeg slet ikke nærme mig ham. Mor lader ham også være.

Da vi spiser aftensmad, siger far dog selv noget. "Måske hørte I, at jeg snakkede med farmor?" Han venter ikke på vores svar, "Vi er bestemt ikke enige om, om oldefar skal bisættes eller begravet. Farmor vil have, at han skal begravet, men jeg kan simpelthen ikke lide at tænke på, at han skal ligge dernede i jorden". Far ser stadig vred ud. Mor spørger forsigtigt: "Hvad siger oldemor? Ved hun, hvad oldefar selv ønskede?" Far ser på hende med øjne, som både er vrede og triste: "Hun siger, at han nok ville begravet. Hun er ikke sikker, men det blev begge hans forældre, og han har ikke sagt noget andet". Far ser absolut ikke tilfreds ud.

DA OLDEFAR DØDE

To dage efter sidder vi i bilen på vej til kirken. Vi har alle sammen pænt tøj på. Mor gik meget op i, at jeg skulle have nye sorte bukser, selvom far syntes, at det var noget pjat. Far er stadig vred på farmor. Det er endt med, at oldefar skal begraves. Kisten skal bæres ud på kirkegården og sænkes ned i jorden. Jeg kan ikke lide at tænke på det, men jeg kan heller ikke lide tanken om, at oldefar skal kremes.

Der er mange mennesker i kirken, også mange som jeg ikke kender. De fleste er ældre mennesker på oldefars alder. Mor smiler lidt til far og siger stille: "Han var en vellidt mand. Han havde mange venner og bekendte". Min far nikker.

I kirken holder præsten en tale. Der er mange, der græder, men på et tidspunkt smiler og griner alle også, fordi præsten fortæller om min oldefars gode humør, og nogle af de sjove ting, han tit gjorde. Vi synger også salmer, og min farmor læser et digt op. Jeg græder ikke i kirken, men da vi kommer ud på kirkegården, og kisten bliver sænket ned i jorden, kan jeg ikke lade være med at græde. Mor holder mig i hånden.

Lidt efter sidder vi igen i bilen. Vi skal hen på en restaurant og holde en mindesammenkomst. Jeg vidste ikke, hvad en mindesammenkomst var, men far har forklaret, at her mødes alle dem, der kendte oldefar. De får kaffe og kage, måske også øl og sodavand, og så er der mulighed for at snakke sammen om oldefar. Det var der jo ikke tid til i kirken.

DA OLDEFAR DØDE

Jeg er stadig ked af det i bilen, og min far ser også både trist og vred ud. Jeg kan ikke lade vær med at sige det, jeg har tænkt på, siden mor forklarede mig det med begravelse og bisættelse. "Jeg kan ikke lide, at oldefar skal ligge dernede i jorden..." siger jeg stille og fortsætter, "men jeg kan heller ikke lide, hvis han skulle brændes. Faktisk kan jeg bare slet ikke lide, at han er død. Jeg ville ønske, at han stadig var her". Jeg er lige ved at græde igen, men jeg kan samtidig se, at min far lytter, og at der går en slags skygge fra hans ansigt. Han ser ud som om, noget er gået op for ham.

Da vi kommer hen til restauranten, går min far direkte over til min farmor. Jeg kan se, at han siger noget til hende, og så krammer de hinanden. Det har de slet ikke gjort hele dagen.

To uger efter begravelsen går min far og jeg en tur hen til oldefars gravsted på kirkegården. Der er fine blomster, og jeg har også nogle med, som jeg har plukket i vores have.

"Nogle mennesker vil slet ikke have et gravsted" fortæller far. "De synes, at det er besværligt for de efterladte. Det er jo en lille have, som skal passes, og så koster det også penge". Far kigger på mig. Han stemme er lidt lille. "Men jeg synes nu, det er rart at kunne komme her og snakke lidt med oldefar." Han smiler til mig, og jeg ved godt, hvad han mener. Jeg kan også godt lide at komme på kirkegården, også selvom jeg bliver lidt ked af det. Det er blevet sådan et særligt sted, der minder mig om oldefar. Det er ligesom om, at jeg kommer lidt tættere på ham, når jeg er ved hans gravsted. Jeg ved jo godt, at han er død, men på en eller anden måde føles det nogle gange som om, han stadig er her, inden i mig. Jeg kan ligesom mærke ham, når jeg tænker på pandekagekonkurrencen eller nogle af de andre sjove ting, han kunne finde på.

Oldemor har fortalt, at hun tror på, at hun mødes med oldefar, når hun engang dør. Det trøster hende lidt, selvom hun er meget ked af det. Det håber jeg også, at jeg gør, selvom der selvfølgelig er lang tid til. Indtil da er det rart, at jeg kan komme forbi kirkegården og sige hej til MIN dejlige oldefar.

LITTERATUR

Bibelen

Bibelselskabets Forlag, 1992

religion.dk

Artikel: "Af jord er du kommet"

km.dk

På kirkeministeriets hjemmeside kan man finde alle regler for de danske kirkegårde

danske-stenhuggerier.dk

Pjece om kirkegårdens symboler

Skole-kirke-Syd, Aabenraa & Sønderborg